

azzal tetézték, hogy az anyagot nyomtatott katalógussal kísérték. Az egyes daraboknak az ásatóktól, illetve a kiválasztott publikálóktól származó rövid leírásai közül kiemelkednek G. Riccioni már említett görög váza-feldolgozásai, továbbá G. Colonna és P. Bocci szobor-cikkei, míg mások érezhetően a végleges publikációra tartogatták mondanivalójuk fontosabb részét. Külön hála illeti azonban a katalógus szerkesztőit — élükön M. Pallottinóval, a bevezetés és a történeti összefoglalások írójával — azért, hogy a szöveget kísérő gazdag képanyag az új, közöletlen anyag nagy részét, s köztük a legkiemelkedőbbeket is, reprodukálja, hozzáférhetővé téve ezzel olyanok számára is, akik a kiállításra nem tudtak eljutni.

Érthető, hogy olyan monumentális szervező munka sietségében, amilyent ez a kiállítás megkívánt, a katalógus szövegébe apróbb elírások csúsztak;¹⁹ kevésbé menthető a csak német nyelven megjelent szöveg sokszor nyilvánvaló pontatlansága és szakszerűtlensége,²⁰ annak ellenére, hogy A. J. Pffiffig személyében külön helyi szerkesztője is volt a katalógusnak. A szembetűnő félrefordítások sora miatt könnyen lehetséges, hogy egyes elírásnak ható szavak valójában a fordító terhére irandók. Ez olasz szöveg hiányában majd csak az egyes rész-publikációk megjelenésekor lesz helyesbíthető. Mindez azonban aligha von le bármit is a tudományos és művészeti szempontból egyaránt nagy jelentőségű kiállítás értékéből, rendezőinek és a katalógus szerzőinek érdeméből.*

MÓCSY ANDRÁS

A GELLÉRTHEGY-TABÁNI TELEP ÉS AZ ERAVISZKUSZOK PROBLÉMÁJA

A gellérthegy-tabáni telep leletanyagának összefoglaló értékelésében Bónis Éva igen helyesen a telep jellegének, települési sajátosságainak meghatározásából indul ki.¹ Eszerint a gellérthegyi telep refugium-szerű erődített település volt. Ezt a megállapítást további kutatások sem fogják megcáfolni, mert olyan pozitív érvek szólnak mellette, mint a hegy csúcsa közelében, víztől és agyagtól távol telepített fazekaskemencék, amelyek világosan mutatják a védekezésből adódó kényszermegoldást. Érdekes módon párosul ez az állatesontok vizsgálatának eredményével, amennyiben a nagyszámú vadállatesont jelentős mértékben vadászatra támaszkodó primitív gazdálkodást bizonyít. Ez a primitív gazdálkodás azoknak a zavaros időkkel lesz magyarázható, amelyek az i. e. I. sz. második felét jellemezték. Hiszen az a lakosság, amely olyan kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokkal és olyan fejlett fazekasiparral rendelkezett, mint a gellérthegy-tabáni, eredetileg nem alapozhatta életét ilyen gazdálkodásra. A Gellérthegyre való feltelepülést ennek közvetlen nyomos politikai okokra kell visszavezetnünk. Bizonytalan viszonyok, tartós zavarok keresendőek a hegyi telep létrejöttének okai között. A tabáni település vagy azután jött létre, hogy valamelyes konszolidáció az életet biztonságosabbá tette, vagy pedig csak időszakonként használt telep volt, amelynek hátában a Gellérthegy nyújtotta a fedezéket. Mindenesetre jellemző tény, hogy a Tabán élete jócskán belenyúlik a római időkbe is, míg a Gellérthegy, amelyre a római fegyverek árnyékában már nem volt szükség, alig élte túl a római uralom megszilárdulását.

A refugium létrejöttét közvetlenül megelőző időben a Gellérthegy valószínűleg lakatlan volt, vagy legalábbis semmilyen településtörténetileg jelentős élet nem volt rajta. A korai és a középső La Tène nyomai elenyészőek. A késő-LT település létrejöttében tehát megfelelő külső körülmények játszottak közre, s mint ilyen leginkább a dák

¹⁹ A 214. és 217. sz. fel van cserélve; a 228. sz.-nál az irodalomjegyzék csonka maradt; a vázakat bemutató három táblán a gyűjtőszám nem egyezik a szöveggel (80a, 80b és 223a).

²⁰ «Korpus» a vázak testét jelenti (passim); szatírdráma: «das satirische Drama» (p. 60); Museo Civico: «Gemeindemuseum» (p. 89, 91); stb.

* A kiállítás anyagát némi bővítéssel 1967-ben Stockholmban, majd Torinóban is bemutatták. Az utóbbi kiállításhoz olasz nyelvű katalógus készült.

¹ «A Gellérthegy-Tabáni késővaskori telep» c. kandidátusi disszertáció (sajtó alatt német nyelven). Az alábbiak a disszertáció vitáján 1967. nov. 20-án elhangzott opponensi vélemény részletei, kiegészítve forrás- és irodalmi hivatkozásokkal.

előretörés, Boirebistas győzelme és a boius hatalom széthullása jöhet szóba. Kronológiai okokból kizárható mind az i. e. II. sz. közepére tehető boius előretörés, mind a kimber vándorlás a II. sz. végén.

E feltételezés fényében nem szükséges nagyobb horderőt tulajdonítani annak a kérdésnek, hogy mi volt a Gellérthegy szerepe a még független eraviszkusz törzs politikai szervezetében. Bónis Éva e kérdésben tartózkodó álláspontot foglal el, s ezt jogosnak és indokoltnak érezzük, hiszen ha csupán egy refugiummal támogatott kereskedő- és iparostelepéről van szó a dunai átkelőnél, akkor a nagy területet elfoglaló törzsi alakulat politikai centrumát — ha ilyen egyáltalán volt — másutt is kereshetjük. A látszat kétségtelenül ez ellen szól, azonban úgy vélem, hogy e látszatot keltő forrásaink pontosabb értelmezése közelebb vihet a megoldáshoz. Ugyanis adataink csupán azt a megállapítást támasztják alá, hogy a római uralom alatt álló eraviszkuszok, azaz a *civitas Eraviscorum* székhelye volt Aquincumban. Ez azonban valószínűnek látszik a következők alapján: a) a *RAVIS*-legendás denarútáncatok lelőhelyei Aquincum környékén csoportosulnak, a verdét tehát itt kell valahol keresnünk, b) Titianus augur *pro salute civitatis Eraviscorum* állított oltára a Gellérthegyen került elő,² c) ÉK-Pannónia legkorábbi katonai táborra Aquincumban mutatható ki.³ Mindhárom támpontunk csak a római uralom idejére vonatkozik, mert a *RAVIS*-pénzeket Gohl Ödön nyomán Bónis Éva és magam is⁴ a római uralom kezdeti időszakára tesszük. A Titianus-oltár csupán arra mutat, hogy a III. sz.-ig továbbélt egy gellérthegy-i kultuszhely, s tudatában voltak e kultusz eraviszkusz kapcsolatainak, s végül az ala-tábor megépülése azt bizonyítja, hogy a rómaiak által megszervezett *civitas peregrina* székhelyül esetleg Aquincumot jelölték ki s ennek felügyelete volt a tábor egyik feladata. Nem szabad azonban a *civitas*-székhelyet minden további nélkül a független törzs székhelyével azonosítanunk, mert a rómaiak sok *civitas peregrinát* a korábbi törzsi megoszlások figyelmen kívül hagyásával szervezték meg, s gyakran nevüket is a rómaiak által kijelölt székhelyből, illetve táborhelyből képezték, mint pl. Pannóniában a *Cornacates*, Moesia Superiorban a *Tricornenscs* és *Pi(n)censes* civitasának nevét.⁵ A még *civitas*sá nem szervezett, független eraviszkuszok székhelye tehát nem szükségképpen a Gellérthegy volt. Erősen kérdéses természetesen az is, hogy az eraviszkuszok a római foglalás előtt alkottak-e olyan egységes politikai alakulatot, amelynek hatalma kiterjedt mindazokra a területekre, amelyek később a *civitas Eraviscorum* territoriumát alkották.

Negyedszázaddal ezelőtt a kutatók hajlott arra, hogy a *civitas Eraviscorum*-ot azonosítsa a gellérthegy-i településsel.⁶ Talán ebből a téves elképzelésekre visszamenő azonosításból következik az, hogy az eraviszkuszok eredetének és etnikumának problémáját kizárólag a gellérthegy-tabáni telep történetén keresztül szemléljük. De ha a Fejér, Pest és Tolna megyéket magábfoglaló *civitas Eraviscorum*-ot a rómaiak szervezőtevékenységére vezetjük vissza, ami indokolt is, akkor mégis jogunk lehet a névadó eraviszkuszok problémáját a későbbi *civitas Eraviscorum*-tól elválasztani, és egy szűkebb terület, elsősorban Aquincum környékére korlátozni. Épp ezért szükséges az eraviszkuszok eredetének kérdését a gellérthegy-tabáni régészeti hagyaték világánál újra felvetni.

Abból kell kiindulnunk, hogy a *Scordisci*, *Boii*, *Dardani*, *Norici*, *Taurisci*, *Triballi* és még sok más dunavidéki törzs példája nyomán egy *civitas peregrina* névadó törzsnek korábbi szálláshelyére, eredeti hatalmi területére nem lehet a római kori *civitas* territoriumának kiterjedésétől visszakövetkeztetni. A *civitas Eraviscorum* és az eraviszkuszok korábbi törzsi területe közé sem tehetünk egyenlőségjelet. Az eraviszkuszok említő források között tehát ki kell választanunk azokat, amelyek kétségtelenül a római foglalás előtti időkre vonatkoznak, s csak ezek fényében dönthetjük el, hogy azonos-e a gellérthegy-tabáni telep lakossága az eraviszkuszokkal s ezeknek esetleges bevándorlása hívta-e életre a gellérthegy-tabáni települést.

² CIL III 10418. *Alföldi A.*: Arch. Ért. 52 (1939) 108 skk; Nagy T., Bp. Rég. 13 (1943) 367.

³ Egyetlen biztos bizonyítéka ma is a Drusus-felirat: *Szilágyi J.*: Laureae Aquincenses I (Diss. Pann. II, 10) 292 skk.

⁴ Num. Közl. 60—61 (1961—62) 15 skk.

⁵ Ptol. III 9, 2. Hogy római szervezőtevékenységre vezetendők vissza, bizonyítja Plinius Moesia-leírása (h. n. III 149), amelyben e népek még nem szerepelnek.

⁶ Lásd a Budapest Története (Bp., 1942) I. kötetének 1. részéhez csatolt térkép-mellékletet («Római kori települések Budapest területén»), ahol a Gellérthegy antik nevéként a *civitas Eraviscorum* van feltüntetve. Ennek nyomán számos újabb Aquincum-térkép is ezt a nevet tünteti fel a Gellérthegyhez.

Bónis Éva óvatosan bánik a sokat emlegetett s legutóbb kétségbevonat bevándorlás kérdésével. Helyesen ismeri fel, hogy a bevándorlásnak nem lehet elégséges bizonyítéka az, hogy a Gellérthegyen előzmények nélkül jött létre a La Tène-D település: helyesen hangsúlyozza, hogy csak akkor válnék bizonyíthatóvá a bevándorlás, ha előzmény nélküli, tehát nem korábbi LT-ből kifejlődött LT-D települést a Dunántúlon másutt is kimutatnánk.

Nézzük mármost az eraviszkuszokra vonatkozó írásos adatokat. A feliratokon megnevezett eraviszkuszok természetesen mind a római uralom korából valók. A *RAVIS*-legendás denarátuszatok verésének kezdete legkorábban az i. e. második évtizedre tehető. Az egyéb források közül Plinius (*n. h.* III 147) biztosan Agrippa *dimensuratio*-jára megy vissza, Ptolemaios (II 15, 2) forrása ennél is későbbi. Marad tehát az annyiszor taglalt Tacitus-hely,⁷ amely első pillanatban mintha csakugyan azt látszanék bizonyítani, hogy az eraviszkuszok az i. e. I. sz.-ban bevándoroltak Pannoniába. Már korábban kifejtettük,⁸ hogy Tacitusnak voltaképpen semmiféle értesülése nem volt a vándorlásról, csupán annyit tudott, hogy az *Aravisci* Pannoniában, az *Osi* pedig Germaniában élnek s máig is (*adhuc*) azonos nyelven beszélnek, azonos szokásaik, berendezkedéseik vannak. Ennyit tudott Tacitus, s ezt is az id. Plinius elveszett történeti munkájából. A másutt is előforduló *adhuc* közvetlenül utal a Pliniusból való átvételre.⁹

Hogyan vetődött fel mégis az eraviszkusz vándorlás lehetősége? A Germania, 27–28. caputjaiban a következő gondolatmenetet találjuk: Tacitus először is leszögezi, hogy az egyes népek intézményeit és szokásait fogja ismertetni abból a szempontból; hogy mennyire különböznek vagy hasonlítanak egymáshoz, és ennek kapcsán el fogja mondani, hogy mely népek telepedtek át Germaniából Galliába. Ezt a felsorolást Caesar tekintélyének felidézésével kezdi. Caesar szerint a gallok voltak az erősebbek, s ehhez Tacitus hozzáfűzi, hogy éppen ezért valószínűbb, hogy az erősebb gallok mentek át a Rajnán Germaniába és nem a germánok a Rajnán innen, Galliába. Ilyen Rajnán túl települt galloknak mondja Tacitus a helvéteket és boiusokat. Világos, hogy ezek állítólagos átkelése a Rajnán Tacitus konjektúrája. A boiusok után ugrik egyet a felsorolásban és a kizárólag rajnai ügyeket tárgyaló caputban megemlíti az *Aravisci* és *Osi* törzseket, akik szintén egy folyó két partján élnek s szintén azonos nyelvet beszélnek, azonosak a szokásaik. Megjegyzi azonban, hogy ezeknél nem lehet tudni, hogy melyik vándorolt el a másiktól. Ezután tovább folytatja a rajnai germánok felsorolását, amelyekről tudja vagy felteszi, hogy a Rajnán keltek át.

A boiusok és helvétek után említett *Aravisci* és *Osi* úgy kerültek a felsorolásba, hogy szintén folyómenti népek, szintén azonos nyelvet beszélnek. Az említés másik oka lehetett az, hogy a 42–43. caputok tanúsága szerint Pliniusnál is a boiusok után említve találta a kárpátmedencei törzseket.¹⁰ Hogy Tacitus az eraviszkusz vándorlásról nem tudott semmit, az kiderül nemcsak gondolatmenetéből, de abból is, hogy a vándorlás lehetőségének felvetése is bevallottan tőle származik: azért veti fel, mert a két nép azonos néprajzi sajátosságokkal rendelkezik.¹¹

A bevándorlás egyetlen vélt bizonyítéka így elesik. Közvetett bizonyítékként hivatkozik Bónis Éva az *Anartii* törzs feltételezett keletre vándorlására. Az *Anartii* törzsének vándorlására azonban voltaképpen csak Caesar azon adata lehet bizonyíték, amely szerint a *Hercynia silva* egy része a dákok és anartiusok vidékéhez tartozik, ott, ahol a *silva* balra kanyarodik a folyótól.¹² Ez a vidék a dákok területén csak az Aquincumtól ÉK-re eső, felsőmagyarországi hegyvidék lehet, következésképp Caesar is ugyanott tudja az anartiusokat, ahol a Vinicius-elogium¹³ és Ptolemaios alig későbbi forrásai visszamenő Dacia-leírása¹⁴ is: a dákok szomszédságában. Alföldi András az anartiusok

⁷ Germ. 28, 3: *sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis (Germanorum natione) an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint cum eodem adhuc sermone institutis moribus utantur, incertum est . . .*

⁸ PW—RE Suppl. IX (1962) 533.

⁹ E. Norden: Die germanische Urgeschichte in Tacitus Germania. Leipzig 1922. 264 sk, 272 sk.

¹⁰ Az ilyen asszociációs felsorolásokról K. Trüdinger: Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie. Basel 1918. 163.

¹¹ *cum . . . utantur*, ahol jellemző a cum causale használata is.

¹² o. Gall. VI 25: *rectaque fluminis Danuvii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus . . .*

¹³ ILS 8965: *Cotinos O[sos . . . Teurisco]s et Anartio[s . . .*

¹⁴ Ptol. III 8.

szálláshelyét, illetve a Hercynia silva balrakanyarodását a Kiskárpátok vidékével és a Kisalfölddel azonosította abból a megfontolásból, hogy i. e. 100 táján egy nagy dák előretörés volt a Kiskárpátokig. E dák előretörést viszont azzal bizonyította, hogy Caesar a Kiskárpátoknál tudja az anartiusokat.¹⁵ E circulus vitiosus kiküszöbölése után mind a 100 körüli dák előretörés, mind az anartiusok keletre vándorlása esik. A gellérthegyi Utta köve,¹⁶ mint ezt régebben kimutattuk,¹⁷ más elbírálás alá esik.

Az eraviszkusok vándorlására tehát sem közvetett, sem közvetlen adataink nincsenek, legkorábbi említésük pedig nem Tacitus most tárgyalt helye, hanem az aquincumkörnyéki denárutánzatok *RAVIS* legendája. Ezek, mint már említettük, Augustus korában készültek. Voltak kételyek azirányban, hogy *RAVIS* nem is az eraviszkusokat jelenti, hanem személynév e veretesoport többi legendájához hasonlóan (DOMISA, ANSA stb). Ezt Kubitschek vetette fel,¹⁸ a kérdést egyelőre nem lehet eldönteni. Ha feltesszük, hogy a *RAVIS*-denárok az eraviszkusok veretei, akkor is csak arra az eredményre jutunk, hogy az eraviszkusok első név szerinti említése a római befolyás kezdeti időszakára esik, s ettől már nem esik messze az a következtetés, hogy az eraviszkusoknak, mint törzsnek a megjelenése egykorú a *civitas Eraviscorum* megszervezésével. Ezzel vissza is jutottunk ahhoz a már felvetett lehetőséghez, hogy az eraviszkusok politikai alakulata csak a rómaiak tartományszervező tevékenységével jött létre. Ezt látsszik támogatni az is, hogy míg a boiusok, kotinusok, anartiusok és osusok említve vannak az i. e. I. sz.-ban,¹⁹ addig az eraviszkusok nem.

Ha viszont nem beszélhetünk eraviszkusokról mint etnikai egységről vagy törzsről a római foglalás előtti időben, akkor a gellérthegy-tabáni település előzmény nélkülségét sem hozhatjuk kapcsolatba valamely zárt törzsi alakulattal a Dunántúl északkeleti szögletébe való településével. Fennmarad ellenben annak a lehetősége, hogy a gellérthegy-tabáni település létrejötte *után* kristályosodott ki egy ipari és kereskedelmi szempontból igen aktív csoportosulás Aquincum körzetében, amely a római befolyás kezdeti szakaszában már a pénzverésig is eljutott. Ez a Gellérthegyen és a Tabánban kialakult csoport nevezte magát *Aravisci*-nak, ezt a nevet verte több más név mellett pénzeire és ez a név ment át a *civitas peregrina* megszerzésekor a Dunántúl ÉK részének egész lakosságára is. Egyes népnevek ilyen jelentésváltozása a politikai keretek megváltozása vagy egyéb körülmények következtében eléggé ismert ahhoz, hogy részleteznünk kellene.²⁰

Mint Bónis Éva nyomatékosan rámutatott, a *civitas Eraviscorum* területének késővaskori és korai római hagyatéka nagyon kevésé ismert ahhoz, hogy akár folyamatoságot, akár szakadást tudjunk a La Tène C és D között kimutatni. De talán nem járunk messze az igazságtól akkor, ha a LT-D-t sajátos, nem szükségképpen mindenütt elvárható fokozatnak tartanánk. A LT-C pedig meglehetősen sűrűn van képviselve, gyakran úgy is, hogy közvetlenül római réteg fedí. Ez a helyzet pl. a B. Vágó Eszter által közölt²¹ nagyenyimi és sárkeszi síroknál is, ahol esontvázas temetkezésben előforduló szárnyszfibulák a keltaság folyamatoságát bizonyítják. De Aquincum körzetében is van olyan lelőhely, amelyben a LT-D-t korábbi LT-horizont előzi meg: ez Békásmegyér,²² amelynek LT-D-anyaaga nagyrészt egyidejű a gellérthegyivel, bár korábban látszik zárulni.

Mindebből azt a következtetést vonnám le, hogy a dák győzelem után létrejött gellérthegy-tabáni refugiummal védett iparos és kereskedő-település helyi előzmények nélküli megjelenését nem új törzs betelepülésével, hanem az északkeleti Dunántúl megváltozott belső és külső körülményeivel kell magyaráznunk. A létrejött telepnek annyiban volt szerepe a *civitas Eraviscorum*-ban, hogy a civitas nevét a telep lakóitól vették és a rómaiak a telepre voltak tekintettel a település székhelyének kijelölésekor. Ezzel a megfogalmazással voltaképpen csak a bevándorlás kérdésében térek el Bónis Évától, s egyébként eredményeire építve teszek javaslatot a gellérthegy-tabáni telep jelentőségének meghatározásához.

¹⁵ Bp. Tört. I (Bp. 1942) 141. 147.

¹⁶ CIL III 10552 (3598).

¹⁷ Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen. Bp. 1959. 113. Ugyanitt az eraviszkus vándorlás kérdéséért még a régebbi, Alföldi-féle elmélet szerint értelmeztem.

¹⁸ Anz. Akad. Wien Phil.-hist. Kl. 66 (1929) 9 skk.

¹⁹ *Anartii*: Caes. b. G. VI 25, *Cotini* és *Osi*: ILS 8965, a boiusokra vonatkozólag természetesen igen sok forráshely lenne idézhető.

²⁰ pl. Tacitus a germán népnévről Germ. 2, 5.

²¹ Alba Regia 1 (1960) 49 skk, vö. *Fitz J.*: uo. 2—3 (1963) 99 skk.

²² egyelőre Nagy L.: Arch. Ért. 1942, 162 skk.

Nem térhetünk ki ellenben az elől, hogy az eraviszkuszok etnikumának és a *lingua Pannonica*-nak problémáját érintsük.²³ Bónis Éva vizsgálatai egyértelműen kelta etnikumot tudtak kimutatni, s ezzel kapcsolatban Bónis Éva le is szögezte, hogy az eraviszkuszok kelták és nem illírek voltak. Nem térünk ki most arra az új áramlatra, amely a harmincas évek pánillirizmusa után az ellenkező végletbe készül átcsapni, és az eddig illírnek tartott dunavidéki népek illír voltát tagadva az illírség fogalmát egyes tengerparti törzseknek kívánja fenntartani.²⁴ Az egyszerűség kedvéért a dunavidéki nem-kelta, nem-thrák és nem-germán etnikumot a régi terminológiával élve illírnek nevezzük. Elképzelhető lenne, hogy a gellérthegy-tabáni telep tisztán kelta etnikuma ellenére a *civitas Eraviscorum* többi részein más, általában illírnek tartott etnikum élt, s így az eraviszkuszok által beszélt *lingua Pannonica* az illír etnikum túlsúlyával lenne magyarázható. Azonban Szabó Miklós a *civitas Eraviscorum* bennszülötteinek névanyagában döntő érveket fedezett fel arra vonatkozólag, hogy a *civitas* lakóinak túlnyomó többsége a kelta nyelvet beszélte.²⁵ Hogyan állunk akkor a *lingua Pannonica*-val, amelyet Tacitus szerint az eraviszkuszok beszéltek, s amelyet Tacitus meg is különböztet a *lingua Gallica*-tól? Azt hiszem, hogy Tacitusnál e tekintetben is egy téves következtetés mutatható ki.

A Germania 28. caputjában azt olvassuk, hogy az *Aravisci* Pannoniában és az *Osi* Germaniában azonos nyelven beszélnek. Többet itt a nyelvről nem mond, ellenben a 43. caputban a Kárpátmedence germánjairól szólva megkülönbözteti azoktól a *Cotini* és *Osi* törzseket, mert azok a gall, illetve a pannoniai nyelvet beszélik. Könnyen lehetséges, hogy Tacitusnak eszébe jutott az, amit néhány caputal előbb írt az *Osi* és *Aravisci* egynyelvűségéről s azért nem merte az *Osi*-t keltáknak tartani, mert tudta, hogy a velük azonos nyelvet beszélő *Aravisci* Pannoniában élnek. Pannoniát ugyanis Tacitus sem a germán, sem a gall nyelvterületbe nem sorolta be.

Ezek után még egyszer vissza kell térnünk az állítólagos eraviszkusz bevándorlásra. Ha a *civitas Eraviscorum* lakói túlnyomóan kelták voltak, akkor ennek a gyökeres keltizálódásnak igen korán meg kellett indulnia ahhoz, hogy az i. sz. I. sz. közepétől megfogható személynévanyag szórványos illír nevektől eltekintve²⁶ egységesen és tipikusan keltának bizonyulhasson. A keltizálódás tehát aligha lehetett egy évszázad műve, jóval korábban, legkésőbb az i. e. II. sz. közepéig be kellett fejeződnie. Ez esetben pedig egy állítólagos eraviszkusz bevándorlás már mélyreható etnikai változásokat nem hozhatott. Egyébként is egy kisebb törzs sokkal inkább politikai, mint etnikai formáció, s ezért több más törzsszel együtt azonos etnikai jelleget hordozhat. Ebből a szempontból sincsen tehát akadálya annak, hogy az eraviszkuszok törzsi kibontakozását a gellérthegy-tabáni telep létrejötte utáni időre tegyük.

²³ vö. Simpozijum o ilirima u antičko doba. Sarajevo 1967. Szerk. A. Benac. 195 skk.

²⁴ vö. Arch. Ért. 93 (1966) 113 sk.

²⁵ Ant. Tan. 10 (1963) 220 skk; Arch. Ért. 91 (1964) 165 skk.

²⁶ Bevölkerung von Pannonien . . . 59.